

RADOVI SIMPOZIJUMA
o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima
u oblasti narodne književnosti

ACTELE SIMPOZIONULUI
dedicat reciprocităților iugoslavo-române
în domeniul literaturii populare

Pančevo, 28. IX — 1. X 1972

Posebna otisak — Extras

CÎNTECE ȘI HORE DE *RUSALII* COMUNE LA
MEGLENOROMÂNI ȘI MACEDONENI

Așezați în regiunea Meglen, de unde provine și denumirea lor, meglenoromânii au stat, de-a lungul secolelor, în strîns contact cu populațiile înconjurătoare, greci, turci, slavi etc. Deși au dus o viață izolată la sate, ocupația lor fiind agricultura și păstoritul, iar în timpurile recente olăritul și creșterea gogoșilor de mătase, meglenoromânii veneau des în contact cu populațiile deja amintite, dar cel mai des cu slavii, fiind nevoiți să-și vîndă produsele muncii lor. Viața în comun a meglenoromânilor și a slavilor a dus la o influență reciprocă; dar trebuie, totuși, să menționăm că influența slavă asupra meglenoromânilor a fost incomparabil mai puternică. Astăzi meglenoromânii care trăiesc pe teritoriul R.S. Macedonia și-au schimbat cu totul modul de viață. Părăsind comuna lor Uma — singura care a rămas în Iugoslavia după 1918 — ei s-au instalat în Gevgelija, unde amestecul cu populația slavă, de data aceasta, a fost direct. Noile raporturi sociale, în primul rînd căsătoriile încheiate între meglenoromâni și macedoneni — lucru care nu se obișnuia în trecut atîta timp cît au stat la sate — au făcut ca influența slavă să fie și mai puternică. În modul acesta procesul de contopire a meglenoromânilor, început mai de mult, s-a accelerat, idiomul lor fiind pe cale de dispariție.

Ca rezultat al acestei conviețuiri între populațiile meglenoromână și slavă, s-au înregistrat numeroase obiceiuri populare comune. Dintre aceste obiceiuri comune menționăm o tradiție populară caracteristică și care datează din cele mai vechi timpuri și s-a menținut pînă în zilele de astăzi. Este vorba de așa-zisele *obiceiuri de rusalii*, cunoscute mai bine sub denumirea de *hore de rusalii*. Aceste hore se organizează în legătură cu sărbătorile de iarnă, Crăciunul și Boboteaza, și sînt consacrate focurilor rituale și cultului morților.

Termenul *Ρουσάλια* îl întîlnim pentru prima dată la Theodor Balsamon, care, pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, vorbește despre adunările populare (tîrguri) care aveau loc după

Paști¹: τοιαύτη πανήγυρις ἀλλόκοτος ἔστι καὶ τὰ λεγόμενα Ἑρυσάλια τὰ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα ὑπὸ κακῆς συνήθειας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα Deasemenea, pe la începutul secolului al XIII-lea, scriitorul bizantin D. Homatian vorbește despre un fel de spectacole pudice, σκηναὶ ἀσχημοσύνας numite *rusalii*.

Există păreri diferite despre originea acestor obiceiuri însoțite de hore. După unii, ele sînt de origine slavă; după alții, sînt de origine romano-precreștină, organizate în legătură cu sărbătorile trandafirilor, *Rosalia* sau *Rosaria*, de unde și denumirea lor. Așadar, consulul francez la Ianina pe timpul lui Ali-pașa, F. Pouqueville,² care mărturisește că la Parga, un sat de pe litoralul grec, de pe data de 1 pînă pe 8 mai au loc dansurile numite *rusalii*, considerînd că aceste obiceiuri au fost transmise aici din Italia. Ținînd seamă de toate aceste considerațiuni, este de asemenea greu să ne pronunțăm dacă aceste obiceiuri au apărut pentru prima dată la macedoneni sau la meglenoromâni. Ceea ce este important, însă, este faptul că, nu numai localizarea calendaristică, scopul acestui rit vechi, ci și regulile după care el se desfășoară sînt, în general, la fel la unii ca și la alții.

Rusaliile la macedoneni și la meglenoromâni au loc între 7 și 19 ianuarie, mai precis începînd cu ultima zi de Crăciun și terminîndu-se în ajunul sărbătorii de Bobotează. Acestea sînt așa-numitele zile păgîne, zilele ielelor și ale zînelor rele care schilodesc pe oameni și cînd fel de fel de „spirite și forțe invizibile” amenință viața oamenilor. Obiceiurile de rusalii sînt însoțite de hore interesante și foarte frumoase. De fapt, aceste hore nu sînt decît niște dansuri rituale care își au originea încă în epoca precreștină. La origine, această tradiție se deosebea mult de cea de astăzi. Înainte de toate, dansurile care se executau cu această ocazie aveau un caracter magic, erau un fel de terapie prin care se credea că vor fi alungate spiritele rele despre care a fost vorba mai sus, asigurîndu-se astfel bunăstarea, fecunditatea și sănătatea oamenilor și a animalelor lor. Obiceiurile și horele de rusalii pe care le întîlnim, în versiuni diferite, la toate popoarele din Balcani, au totuși ceva comun. Ceea ce le este comun, constă în faptul că peste tot întîlnim urme din culturile vechi și mai ales elemente ale culturii șamaniste. Ceea ce este, însă pentru noi și mai

¹ Fr. Miklosich, *Die Rusalien*, Sitzungsberichte der Academie, Wien, XLVII, 1864, p. 170.

² F. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, 1826, *pass.*

Un grup de rusaii din comuna Uma

important, este faptul că „puterea magică” a acestor dansuri și hore, întîlnită la șamani și practică la bulgarii din nordul țării lor, ca și la călușarii români, în vederea însănătoșirii bolnavilor (acest element străvechi îl întîlnim la meglenoromâni și la macedoneni într-o măsură mult mai nesemnificativă). Dansatorii sau *rusalii*, cum se numesc la unii și la alții, rar permit introducerea în mijlocul lor a bolnavilor și tot așa de greu se duc la casele unde sînt bolnavi. La cererea familiei respective, ei acceptă să se ducă aplicînd unele din regulile ritului, *rusălescu*, dar fără ca ei să întreprindă ceva din propria lor inițiativă, pe cînd la bulgari și la călușarii români acest element este primordial unde dansatorii au același rol de medici, preoți și vrăjitori ca la popoarele inculte.

În decursul secolelor această tradiție populară a suferit numeroase schimbări. Creștinismul, de exemplu, neputînd să înlătore aceste obiceiuri de obîrșie păgînă din viața oamenilor, a introdus în ele cea mai semnificativă trăsătură a lui, crucea. Acest element nou ocupă locul central în întregul rit de rusalii. Totul se făcea sub semnul crucii. Înainte de-a pleca în satele vecine și cele mai îndepărtate, prima datorie a rusalilor era să treacă prin biserică ca să fie binecuvîntați de preot și stropiți cu apă sfîntă (*ghiazmă*), iar la întoarcere în satul lor ei nu puteau să meargă acasă înainte de a trece prin aceeași instituție spre a fi „din nou creștinați”. Prin urmare, caracterul religios al acestor obiceiuri este evident.

Numărul *rusaliilor*-dansatorilor era de 12 persoane în amintirea celor 12 apostoli. De altfel, și durata întregului rit era de 12 zile. Grupul întreg dimpotrivă era constituit din 30—32 de persoane. La întrebarea de ce *rusalii* mergeau din sat în sat ca să danseze, un bătrîn meglenoromân, pe nume Vani ăl Popa, mi-a răspuns: „Tri cămbană că lundineții nă-u furară” (Pentru olopotul bisericii că oamenii din Lundin ni l-au furat). Este clar că misiunea *rusaliilor* era sfîntă, contribuind la rezolvarea multor probleme comune satului. În acest scop, ei erau bine organizați. Un casier aduna banii într-o tavă, doi sau trei cerșetori (*pitaci* la slavi, iar la meglenoromâni *căl'ár*) primeau diverse cadouri, ca grîu, porumb, ovăz, brînză, carne, cartofi etc. și le transportau în desagi pe cai. Deasemenea, mai erau unul sau doi cîntăreți care cîntau din cimpoi³ sau din surlă pe lîngă toboșarul care se întîlnea numai la slavi. Cadourile adunate se vindeau la *aratș*, un fel de licitație, iar banii intrau toți la *văcăf*, adică în posesia casei bise-

³ În cadrul grupurilor de *rusalii* cimpoiul era singurul instrument muzical folosit de meglenoromâni, pe cînd macedonenii în afară de el mai foloseau surla și toba.

nicești. Printre dansatori remarcăm un *baltădziiă*, care era în același timp și căpetenia grupului, avînd controlul asupra dansatorilor. El ținea sus în mîna dreaptă baltagul pe care îl învîrtea apărînd în modul acesta întregul grup de forțele invizibile. *Tăntsarul* avea deasemenea rol principal în grup, în sensul executării perfecte a horei aflîndu-se în capul acesteia. Restul dansatorilor, ca și *tăntsarul*, purtau săbii de lemn numite *călătschi*, pe fiecare din ele fiind înscris numele dansatorului.

Rusalii erau îmbrăcați în frumoase costume populare, confecționate în sat. În loc de pantaloni purtau fuste (*fustani*) albe, largi, făcute din 80 de cufe plisate. În picioare aveau ciorapi groși de lînă, brodați în diverse culori și opinci. În cap purtau căciulă simplă de țară sau căciulă de blană. Cămașa o aveau la fel ca și *fustanul*, albă, deasupra căreia purtau vestă împestrîtată cu baticuri și diverse ornamente. După cum am menționat mai sus, *rusalii*, înainte de a pleca în „misiunea” lor prin satele vecine și cele mai îndepărtate, își luau rămas bun de la părinți, soție și rude și în ziua de Crăciun se îndreptau la biserică unde preotul binecuvînta pe fiecare în parte. La plecarea lor din sat, toată lumea ieșea ca să-i însoțească urîndu-le să se întoarcă cu bine acasă ca și cînd ar fi plecat în război. Apropiindu-se de satul unde urmau să danseze, *rusalii* trimiteau înaintea lor două călăuze ca să anunțe pe săteni de venirea lor. În cazul cînd în sat era deja un alt grup, atunci ei se îndreptau spre altă localitate evitînd astfel întîlnirea celor două grupuri de *rusalii*, care ar fi putut să fie nefastă. După regulile acestor obiceiuri, era prea mare dezonoarea ca la întîlnirea celor două grupuri, unul să se supună celui mai tare, trecînd pe sub săbiile încrucișate. Cînd întîlnirile între grupuri erau inevitabile și în cazul cînd nici unul din ele nu ceda, atunci se produceau ciocniri sîngeroase care se terminau tragic. Drept dovadă, în țara noastră există multe localități sub denumirea de *morminte de rusalii*, care amintesc astfel de întîmplări tragice.

Odată ajunși în sat, întreg grupul era primit cu bucurie și satisfacție, iar *rusalii* începeau să danseze în centrul satului ca după aceea să treacă de la o casă la alta dansînd în curtea lor. Aici ei primeau darurile de care aveau grijă *căl'aril'*. Doi dintre *rusalii* intrau în casă și marcau cu sabia o cruce în perete. Dacă cineva din familie era bolnav *rusalii* încrucișau săbiile lor deasupra persoanei bolnave cu scopul însănătoșirii. *Rusalii* nu dansau în fața caselor unde era o *liuncă*, adică o

femeie care născuse de curînd, mai precis în perioada de 40 de zile de la naștere fiind considerată ca „necurată”. În cazul cînd familia era în doliu, *rusalii* nu dansau, ci înconjurau parul din centrul curții de care se leagă caii la treierat, apoi intrînd în casă marcau și aici o cruce în perete.

Dintre horele pe care *rusalii* le dansau în perioada aceasta de 12 zile în întreaga regiune a Meglenului locuită de meglenoromâni și macedoneni precum și în Gevgelija și în satele înconjurătoare, cele mai cunoscute sînt: *Căți Rizu babăl'a*, *Două liri două franghi*, *Două or turnat*, *Tăltșinicu*, *Z-du-si feata la apu*, *Rusălescu* etc. de creație meglenoromână; după aceea *Petruno mome*, *Teškoto*, *Todor biro kapidan*, *Kaži mome vistinata*, *Bojmija avasi* etc. (de creație macedoneană). Toate aceste hore, indiferent de proveniența lor, erau dansate de *rusalii* ambelor populații. Fiecare sat își avea grupul său de *rusalii*. La meglenoromâni, de exemplu, dintre toate satele în domeniul creației se distingea cel mai mult comuna Oșin, dar se spune că cel mai bun grup de *rusalii* la megleniți a existat la Uma, pe cînd la macedoneni au existat în comunele Petrovo și Davidovo. Horele *rusaliilor* începeau prin niște pași bine echilibrați ocupîndu-și fiecare dansator locul lui în horă pentru ca progresiv să îndeplinească în ea elemente noi ca învîrtirea dansatorilor în jurul lor, perechile lovindu-și săbiile în aer, lăsîndu-se pe vine sau în genuchi și multe alte elemente proprii acestor hore. În trecut, horele de *rusalii*, răspîndite pe un teritoriu mult mai întins, începînd cu orașul Kukuș (Kilkis), în Grecia, și pînă în regiunea Tikveš, reprezentau adevărate dansuri de vitejie. Ele erau în plin apogeu în timpul imperiului otoman, iar declinul lor a început odată cu stabilirea granițelor între statele balcanice după dezastrul turcilor și Primul război mondial. Ceea ce este interesant, constă în faptul că aceste hore nu erau cîntate de *rusalii*, ci numai dansate. *Rusalii*, pur și simplu, nu cîntau. De altfel, aceleași cîntece sau melodii se cîntau și se dansau de către populațiile respective în toate ocaziile care se prezentau, ca, de pildă, la logodnă, la nuntă sau la diverse sărbători populare și religioase.

Este deasemenea de reținut faptul că *rusalii*, în executarea acestui rit, din momentul plecării pînă în ziua întoarcerii în sat, erau nevoiți să respecte anumite reguli ca, de exemplu: să nu vorbească între ei și să nu salute pe prieteni sau pe cunoscuți; să nu calce în apă; dacă cineva din ei se oprea să bea apă, celălalt învîrtea deasupra lui sabia ca să-l apere de

„pericol”; să nu dea ochi cu rudele în această perioadă de 12 zile; să nu se îmbete; seara, să nu iasă în sat și să nu se uite la femei. Cu un cuvânt, să fie morali.

La întoarcere în sat, *rusalii* erau primiți de întregul sat în mod solemn. În centrul satului avea loc o solemnitate, o petrecere comună, unde *rusalii*, pentru ultima dată, dansau horele lor. Înainte de a merge acasă, ei trebuiau să treacă tot prin biserică, ca și la plecare, să fie din nou stropiți cu apă sfântă de către preot și, ieșind din biserică, să se simtă ca persoane din nou creștinate. De abia atunci, după această ceremonie, ei puteau să pășească pragul casei, iar bucuria continua în familie.

În timpurile recente, obiceiurile *rusaliilor* au jucat un rol foarte important. Pentru mijloacele materiale limitate ale satelor de munte, cum este cazul unora din satele meglenite, *rusalii* erau o sursă bună pentru ridicarea mai multor obiecte de interes comun, ca biserica, școala, cișmeaua, drumul etc. Astăzi horele *rusaliilor* se mai dansează în unele sate din această regiune, mai ales la sărbători populare și religioase, dar sînt pe cale de dispariție. Ele ar dispărea și mai de vreme, dacă cîteva grupuri alese de *rusalii* n-ar fi fost legate cu pietate de aceste frumoase dansuri reprezentîndu-le la diverse festi-vale din țară și străinătate.

R E Z I M E

PESME I ORA O RUSALKAMA, ZAJEDNIČKE MEGLENORUMUNIMA I MAKEDONCIMA

Stanovnici devdelijsko-meglenskog kraja sačuvali su jednu originalnu narodnu tradiciju, koja datira od najstarijih vremena i održala se do naših dana. To su tzv. *rusalski* običaji poznati, pre svega, kroz lepa *rusalska* kola (ora), a koja se priređuju u vezi sa zimskim praznicima Božića i Bogojavljenja. *Rusalska* kola počinju poslednjeg dana Božića, da bi se završila uoči Bogojavljenja. O ovim običajima pisano je mnogo, ali niko još nije govorio o ovim običajima kod Meglenorumuna.

Ovo izlaganje ima za cilj da da komparativnu sliku ovih običajia kod makedonskog i meglenorunumskog stanovništva devdelijsko-meglenskog kraja. Kalendarska lokalizacija, cilj ovog drevnog rituala, kao i pravila pod kojima se obavlja, poklapaju se, uglavnom, kod meglenorunumskih i makedonskih *rusalskih* grupa.

U novije vreme, za ta lepa kola davali su se darovi koji su bili namenjeni isključivo za podizanje nekog objekta od javnog značaja: škola, crkva, manastir, česma itd. Mađijski karakter, kao i obredne formalnosti *rusalka*, nalaze bogate analogije u starim religijama, šamanizmu, na primer, gde se veruje da kroz specijalni ritual, igre i mađijske formule, može da se utiče na dobre i zle duhove. Danas se sve manje i

manje susreću *rusalke*. One gube svoje staro pagansko značenje i poprimaju karakter najobičnije zabave prilikom raznih predstava, festivala ili za vreme praznika.

Z U S A M M E N F A S S U N G

RUSSALIEN-LIEDER UND ORO-TÄNZE BEI DEN
MEGLENORUMÄNEN UND MAZEDONIERN

Die Einwohner der Gegend von Gevgelija und Meglen haben eine originale Tradition bewahrt, die aus den ältesten Zeiten herrührt und die sich bis zu unseren Tagen erhalten hat. Es handelt sich dabei um die sogenannten *russalischen Bräuche*, die vor allem durch die schönen *russalischen Kolotänze* (Oro-Tänze) bekannt sind. Sie werden im Zusammenhang mit den in diese Jahreszeit fallenden Feiertagen des Weihnachtstfestes und des Festes der heiligen drei Könige (Epiphanie) veranstaltet. Die *Russalien*, die *russalischen Kolotänze*, beginnen am letzten Tag des Weihnachtstfestes und enden am Vorabend des Dreikönigfestes. Über diese Bräuche ist viel geschrieben worden, niemand hat jedoch etwas über diese Bräuche bei den Meglenorumänen berichtet.

Diese Darlegung verfolgt das Ziel, einen Vergleich aufzustellen zwischen diesen Bräuchen bei den mazedonischen und den meglenorumänischen Einwohnern der Gegend von Gevgelija-Meglen. Die Kalenderlokalisierung, das Ziel dieses uralten Rituals, sowie die Regeln, nach denen es durchgeführt wird, decken sich im allgemeinen bei den meglenorumänischen und bei den mazedonischen *Russaliengruppen*.

In neuerer Zeit wurde es gebräuchlich, für diese *Russalien-Kolo* — oder *Orotänze* — Gaben und Spenden zu überreichen, die ausschliesslich zur Erbauung eines öffentlichen Gebäudes: einer Schule, einer Kirche, eines Klosters oder eines Brunnens usw. bestimmt waren. Ihren magischen Charakter, wie auch ihre rituellen Formalitäten, die die *Russalien* aufweisen, finden wir auch in den alten Religionen, wie z. B. beim Schamanismus als analoge Formen, wo man durch ein spezielles Ritual, Tänze und magische Formeln die guten und die bösen Geister zu beeinflussen vermeint. Heutzutage trifft man die *Russalien* immer seltener an. Sie verlieren ihren alten heidnischen Charakter und nehmen den Charakter gewöhnlicher weltlicher Vergnügungen an anlässlich verschiedener Vorstellungen, Festspiele oder zu Festlichkeiten anlässlich von Feiertagen.